

KÁNTOR LAJOS

Ady-jóslatok, 1994

Bustya Endrének ajánlom

Ha irodalomtörténetileg vitatható volna is a szempont, hogy 75 évvel a költő halála után vizsgáljuk publicisztikájának mai érvényességét – mentséget és magyarázatot bőven lehet találni a kísérletre. Egyrészt (gondolom, változatlanul) nem vonható kétségbe Ady Endre lírájának és újságcikkeinek egy tőről sarjadása, másrészt és harmadrészt a befogadásesztétika s az írói utóélet vizsgálata önállósodó kutatási terület. De ha nem így volna, a politológia adhatná meg a felmentést, az igazolást, minthogy az Ady-publicisztika elválaszthatatlan a századelő politikai mozgásaitól, s bizonyára beépíthető napjaink országokat és régiókat harcba hívó vitáiba.

Aki csak a címét olvassa Ady 1905-ben a *Budapesti Napló* számára írt cikkének – *A nacionalizmus alkonya* –, az persze eleve lemond a további elemzésről. Ennél nagyobbat tévedni, illetve ennyire távol, ennyire szembekerülni nem egészen egy évszázad alatt a kor valóságával – mondhatja a felületes ítélkező –, önmagát minősíti. Valóban, Ady hitte, hinni akarta, hogy „A népek kezdenek látni”, s remélte, hogy ez végre Magyarországra is elérkezik. „Talán már nemsokára nem lesz szégyen igazi hazafinak lenni sehol a világon” – írta le jóslását, bizonyos oroszországi, német meg norvég hírekre alapozva. Egy vágyat vetített ki, az „ifjodó Európára” telepedett „lidérc” lehessegetésének vélt közelségét, a nacionalizmus helyettesíthetőségét a patriotizmussal. Hiszen Ady nemzeti (magyar) kötődése oly erős tény, amelyet csak a legvadabb, legmegrögzöttebb, legszélsőségesebb ellenfelei, ellenségei próbáltak tagadni. A hazafiságot és internacionalizmust ő nem egymást kizáró irányként élte meg. Mintha csak napjainkról íródának e sorok: „Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt éneкли.”

Az Ady-kutatás az elmúlt évtizedekben a sajátos módon felfogott korigényre hivatkozva, vagy még ezt sem téve meg, hanem a részt egészenként tüntetve föl, Ady Endre publicisztikájának egyetemes érvényű progresszivitását és főként a magyar nacionalizmust ostromozó jellegét hangsúlyozta. Való igaz, hogy e század első éveitől kezdve könnyen szemelhetők ki az Ady-köteteből „a magyar kétfejű sas”-szerű szigorú ítéletek, a nacionalizmust és a klerikalizmust egymás mellé a vádlottak padjára ültető szentenciák. „A nacionalizmusnál nagyobb hazugság nem állott még ki a harci porondra” – írja Ady a *Nagyváradi Napló*ban 1901. december 20-án, és itt tagadhatatlanul magyar jelenségekre utal. Ugyanitt olvashatjuk, hogy „Magyarországon hazafias dolog a németet, szerbet, románt, tótot szidni”. Ebben a szellemben szól a *Nacionalisták*ban, ugyancsak a *Nagyváradi Napló*ban, 1902 áprilisában, „a legförtelmesebb hazugság”-ról s „a legveszedelmesebb nyavalyá”-ról, amely az országot s a világot sújtja: „Kiaknázza a tömegek vad butaságát, a félműveltek szenvedélyeit. A nacionalizmus voltaképpen internacionális szövetkezete a sötétségnek, butaságnak s a gonosz tekintélyek önzésének.” De már az 1902-es keltezésű Ady-cikkekben oda kell figyelni az erdélyi konkrétumokra is. Március idusán például a *Nagyváradi Napló* publicistája így ellentétez,

a helyzet jellemzéseként: „...fajpolitikát csinálunk, dzsentrit mentünk, új mágnásokat, nemeseket válogatunk, bizonyos foglalkozásoknak különös nimbuszt juttatunk, ellenben a kereskedelmet, a legfontosabb nemzeti tevékenységet béklyóba rakjuk, új méltóságokat kreálunk here fajmagyarok számára, de a vérmagyar székelységet veszni hagyjuk.” A „csaholó hazafiság”-nak azt a válfaját utasítja el Ady, amely nemzeti érdekre hivatkozva tulajdonképpen csoportérdeket véd, érdekösszefonódásokkal magyarázható; a sajtó a megválasztott aradi román püspök ellen agitálva (a kormány szolgálatában) a román egyházi autonómiát sérti meg, holott a támogatandónak vélt ellenjelölt korántsem jelentene biztosítékot a magyarbarátságra. A hajsza pedig az ellenséget növeli; a megbélyegzett, erős talentumú embert oktanul gyalázva, nem csupán őt, de „a békésen viselkedő román népet” is föl lehet izgatni. (*Nagyváradi Napló*, 1902. július 5.)

A Váradról Budapestre távozó Ady nem szűnik meg figyelni az erdélyi politikai és művelődési élet román vonatkozásaira, legyen szó a parasztok mozgolódásairól vagy a Nyugatra tanulni küldött színházszervezőről. Rokonszenvvel, sőt némi irigységgel regisztrálja, hogy az erdélyi román Thália jövődjének irányítója, Zachariás úr, azaz Zaharia Bârsan a modern színpad ismeretében kezdheti meg kultúraépítő munkáját azokon a tájakon, ahol „többnyire dunabagonyi nivón álló truppok rágják a csepűt a magyar kultúra szent nevében”. (*Budapesti Napló*, 1903. november 8.) És kemény paszuszok idézhetőek a „történelmi pellagrát” elemző, a román parasztok lázongását értelmező 1907-es Ady-cikkekből, a feudális rendet megbontani kísérő népakaratról. („A máramarosi oláh még tud lázadni, mert emlékszik Hórára és Kloskára.” „Az oláh paraszt is elromlott, nem akar barma lenni az uraságnak.” – Mindkét idézet lelőhelye a *Budapesti Napló* 1907-es évfolyama.) Ám az Ady-látta és -láttatta igazság úgy teljes, ha kikeressük a *Budapesti Napló*ból és az előbbi bírálókat, önostorozások mellé helyezzük az ugyanúgy jellegzetes dühös Ady-mondatokat, amelyeket a Carmen Sylva királynénak tulajdonított magyarelles regény váltott ki a költőből. Ady nem tesz ugyan lényegi különbséget a hiányzó román és magyar polgárság között, sőt a politika Romániában szerinte „olyan balkáni, mint Magyarországon” (ez akkoriban sem számított dicséretnek, egyik országra nézve sem!) – mindazok ellenére, amit külföldi lapokban olvasott román értelmiségiek tollából, a román parasztlázadás után. („Szörnyűséges dolgokat mondtak el ezek az oláh darabontok Románia társadalmáról, közállapotairól. Keserűségében egyik-másik kijelentette, hogy Oroszország és Magyarország a kultúra paradicsomai Románia mellett.”) De mert elfogulatlannak tudja magát, élesen, felháborodottan utasítja rendre a magyarságba beleharapó dilettáns szerzőt. Mi itthon, Magyarországon, a magyar bojárok és kalandorok igája alatt tele vagyunk keserűséggel és bánattal. Ostorozzuk is a magyar társadalmat, politikát s azokat, akik miatt haszonkalanul vérzünk el a demokráciáért s egy igazabb kultúráért vívott harcban. Ha boldog kultúrnezetek elfogulatlan fiai észreveszik a mi nagy küzdelmünket, hálások vagyunk érte. De kuss, sőt coki annak, aki Romániából jön, kerül ki, hogy bennünket bíráljon.” (*Budapesti Napló*, 1907. december 21.)

A hosszú évtizedeken át gyakorolt egyoldalú, lényegében hamis irodalomtörténeti beállítás revíziója hasonlóképpen szükséges Ady és Goga kapcsolatának megítélésében. Igaz ugyan, hogy Ady ezt válaszolta a *Nyugat*ban, 1913-ban Goga Octaviannak, miután a román költő (Ady és Madách fordítója) elzsidósodással vádolta meg a magyar irodalmat: „...nemessen meg kellene becsülnünk egymást, szomszédoknak a Földön s lelkeink útirányában, de ehhez megértés is kell, s amaz ócska, kompromittált, bizonyos szeretet. Ez a szeretet most csak az igazság kedvéért látszik kitérülni Goga és a román-

ság elől, de bennem például megvan s megmarad, de Ignotusnak buzdítása szerint s nagy tanulással csak nőni fog." És igaz, hogy a *Goga Oktávián vádjai* című, a *Nyugatból* (1913. május 16.) idézett Ady-jegyzetben ez is olvasható: „Ismeretes, majdnem fanatikus románbarát vagyok” – ám nem hallgatható el, hogy a szegedi börtönbe zárt román lírikussal szolidarizáló Ady a későbbiekben kénytelen volt a barátság jövőbe menthetősége érdekében kritikailag szólni a másik oldalról is, többek közt ilyeneket: „Nincs kedvem itt a románok legszebben fejlett antiszemitaságához magyarázatokkal szolgálni, talán majd máskor, de a román zsidógyűlölet majdnem bizáncian szép.” A Gogával folytatott vita során emeli ki Ady Magyarország kapcsolatát Európával, az európai eszmei irányzatokkal – és nevéen nevezi a vita legfőbb tárgyát: Erdélyt. Az „elzsidósodás” vádja, a rá adott válasz összekapcsolódik tehát már a tízes évek elején egyre inkább aktuálpolitikaivá váló kérdéssel. „Nem esküszöm meg – írja Ady –, hogy a romániai katonaság nem veheti el valahogyan, egyszer, tőlünk Erdélyt, de magyarságunkat s ennek termő lélek-ligetét le nem bocskorolhatja soha. Gyönyörű lehet az a hivatásérzés, amely Romániáé és a románságé lehet, de a mienk se kutya s szép, nagy emberi passzió valószínűleg, mert idegenektől tud elhódítani magának fanatikusokat. Egyelőre pedig az igazibb román kultúra Magyarországé s Goga is a mienk, malgré lui és ezt se szabad elfelejteni.” Ne menjünk most bele annak a megvitatásába, hogy az idézett utolsó mondattal Ady tulajdonképpen lépre megy, beleesik a nacionalizmus csapdájába – ami ellen harcolt költészetével és publicisztikájával. *Magyar és román* című, a *Világ* 1914. január 25-i számában közölt cikke, Goga újramegszólítása viszont fölülemelkedik az indulaton, erkölcsileg közeledik viszonyuk megítéléséhez – ami nem csupán két ember, két költő polémiája. „Lant és Parittyá illik költőnek és királynak, szeretem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz, dalolsz és harcolsz, de szabad-e nekem azt gondolnom, hogy költő állhat orvgyilkosok közé? Tették és tegyék ezt meg pápák, pátriárkák, császárok és kiskirályok, Machiavellik és zsoldos kisgonoszok. Poéta gyilkolhat, ha szeret, de gyilkosokkal nem cimborál, s ha ki poéta s csillogó, beteg buborékvarában nem él, még fájának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társaságba szegődött öljője.”

A történetet, melyet még 1989-ben igyekeztem a mai olvasó emlékezetébe idézni a budapesti Valóság hasábjain, nem részletezem itt tovább. Mindenesetre úgy vélem, egyike a legtanulságosabbaknak a XX. századi barátságkeresések közül. Illúziók és illúzióvesztések rajzolódnak ki benne, ha elfogulatlanul próbáljuk teljességében feltárni azt, amit tudni, dokumentálni lehet az „Ady-Goga barátsága” irodalom-, eszme- és politikatörténeti dossziéjából. A csucsai kastély tulajdonképpen mindezt magában rejt, sőt ennél többet is. Ha teljes mélységében meg akarjuk érteni az e tájt – és nemcsak e tájon – született Ady-szövegeket, Ady Endre életművének kulcsszavait kell újragondolnunk. Végre bevallva, hogy Erdély ugyanolyan súlyú kulcsfogalom Adynál, mint a sokat és méltán emlegetett Párizs.